

Sygn. akt I ACa 262/18

WYROK

W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 11 października 2018 r.

Sąd Apelacyjny w Łodzi I Wydział Cywilny w składzie:

Przewodnicząca: SSA Bożena Wiklak

Sędziowie: SSA Małgorzata Stanek (spr.)

del. SSO Marta Witoszyńska

Protokolant: st. sekr. sąd. Kamila Jarosińska

po rozpoznaniu w dniu 11 października 2018 r. w Łodzi na rozprawie

sprawy z powództwa A. K. i M. B. (1)

przeciwko J. K. (1)

o zachówek

na skutek apelacji pozwanego

od wyroku Sądu Okręgowego w Łodzi

z dnia 6 grudnia 2017 r. sygn. akt I C 989/15

1. oddala apelację;

2. zasądza od J. K. (1) na rzecz A. K. i M. B. (1) kwoty po 4.050 (cztery tysiące pięćdziesiąt) złotych na rzecz każdej z powódek tytułem zwrotu kosztów zastępstwa procesowego w postępowaniu apelacyjnym.

Sygn. akt I ACa 262/18

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 6 grudnia 2017 roku Sąd Okręgowy w Łodzi w sprawie z powództwa A. K. i M. B. (1) przeciwko J. K. (1) o zachówek w punkcie I z powództwa A. K. w podpunkcie 1 zasądza od J. K. (1) na rzecz A. K. kwotę 197820 złotych, w podpunkcie 2 oddalił powództwo w pozostałej części, w podpunkcie 3 rozłożył należność zasądzoną w punkcie I podpunkt 1 wyroku na 3 raty, pierwsza w wysokości 60000 złotych, płatna w terminie 6 miesięcy od uprawomocnienia się wyroku, druga rata w wysokości 57820 złotych, płatna w terminie 1 roku od uprawomocnienia się wyroku, zaś trzecia rata w wysokości 80000 złotych, płatna w terminie 3 lat od uprawomocnienia się wyroku wraz z odsetkami ustawowymi za opóźnienie w razie uchybienia terminu płatności którejkolwiek raty, w podpunkcie 4 nie obciążył pozwanego kosztami procesu poniesionymi przez powódkę.

W punkcie II wyroku z powództwa M. B. (1) w podpunkcie 1 zasądził od J. K. (1) na rzecz M. B. (1) kwotę 177820 złotych, w podpunkcie 2 oddalił powództwo w pozostałej części, w podpunkcie 3 rozłożył należność zasądzoną w punkcie II podpunkcie 1 wyroku na 3 raty, pierwsza w wysokości 50000 złotych, płatna w terminie 6 miesięcy od uprawomocnienia się wyroku, druga rata w wysokości 50000 złotych, płatna w terminie 1 roku od uprawomocnienia się wyroku, zaś trzecia rata w wysokości 77820 złotych, płatna w terminie 3 lat od uprawomocnienia się wyroku wraz

z odsetkami ustawowymi za opóźnienie w razie uchybienia terminu płatności którejkolwiek raty, w podpunkcie 4 nie obciążył pozwanego kosztami procesu poniesionymi przez powódkę.

W punkcie III odstąpił od obciążenia stron nieuiszczonymi kosztami sądowymi.

Sąd Okręgowy ustalił, że J. K. (1) był ojcem powódek A. K. i M. B. (1). Był rozwiedziony. Na mocy postanowienia Sądu Rejonowego w Kutnie z dnia 30 maja 1988 roku został dokonany podział majątku wspólnego z jego żoną J. K. (2). W wyniku podziału J. K. (1) przyznano niezabudowane gospodarstwo rolne położone we wsi S. o powierzchni 4,27 ha o nr geodezyjnym 6/1. Ponadto J. K. (1) był właścicielem nieruchomości niezabudowanej we wsi S. o powierzchni 0,59 ha (działka ewidencyjna (...), która została podzielona na działkę o nr (...)) oraz nieruchomości rolnej zabudowanej we wsi S. o pow. 7,95 ha (działki ewidencyjne (...)). W gospodarstwie, w którym mieszkał był dom oraz zabudowania gospodarcze i maszyny rolnicze. Córka J. K. (1) M. B. (1) razem z mężem M. B. (2) w 1995 roku zakupiła mieszkanie za 40000 złotych. Mieszkanie było zakupione z ich własnych oszczędności. Dla potrzeb rozliczenia w urzędzie skarbowym spisane zostały na piśmie umowy o darowaniu im pieniędzy w kwocie wolnej od podatku. M. B. (1) i M. B. (2) nie otrzymali żadnych pieniędzy określonych w umowach. Matka M. B. (2) M. B. (3) podpisała umowę darowizny na jego rzecz kwoty 6.000 złotych. M. B. (3) nie przekazała jednak synowi kwoty 6.000 złotych. J. K. (1) również sporządził pisemne oświadczenie o darowaniu w dniu (...) córce M. B. (1) sumy 6000 złotych na zakup mieszkania własnościowego. Okazał to oświadczenie M. B. (3) i powiedział, że nie przekazał córce tych pieniędzy. Podobne oświadczenia sporządzili: wuj powódki M. M. J. na kwotę 4000 złotych oraz jej babcia. M. J. nie przekazał powódce kwoty 4000 złotych. W 1996 roku Urząd Skarbowy w K. przeprowadził kontrolę wobec M. B. (2) na okoliczność poniesionych wydatków oraz wykazanych źródeł ich pokrycia w latach 1994-1995. W protokole z dnia 2 sierpnia 1996 roku wskazano wśród przychodów w 1995 roku darowizny: od teścia 6000 złotych, od matki 6000 złotych, od wujka dla żony 4000 złotych, od babci dla żony 4000 złotych. Postępowanie zostało umorzone wobec określenia, że wysokość poniesionych wydatków w zestawieniu z osiąganymi przychodami nie uzasadniała opodatkowania. J. K. (1) pozostawał w konkubinacie z E. R., która razem z nim zamieszkiwała w gospodarstwie rolnym w miejscowości R., gmina O.. Z tego związku w dniu (...) urodził się ich syn - pozwany J. K. (1). Na podstawie umowy z dnia 30 sierpnia 2006 roku J. K. (1) przekazał na okres 10 lat gospodarstwo rolne, z wyjątkiem działki nr (...), w dzierżawę swojej konkubinie E. R.. E. R. i małoletni pozwany J. K. (1) byli czasowo zameldowani w miejscowości (...) od dnia 19 lutego 2009 roku. J. K. (1) i E. R. posiadali wspólne konto bankowe w Banku Spółdzielczym w O.. J. K. (1) otrzymywał na to konto emeryturę. W sierpniu 2011 roku ojciec stron J. K. (1) przebywał w szpitalu. Był poważnie chory, czekała go operacja. Sporządził w tym czasie testament, w którym do spadku powołał syna J. K. (1). W czasie pobytu w szpitalu (...) poprosił telefonicznie E. R. aby przywiozła mu gotówkę w kwocie 20000 złotych. Kwota ta miała być przeznaczona dla jego córki M. B. (1) jako spłata z gospodarstwa. Nadto powiedział E. R., że w domu jest szara koperta, w której jest oświadczenie z 1995 roku o darowiznie kwoty 6000 złotych na rzecz córki M. B. (1) na zakup mieszkania. W dniu 3 sierpnia 2011 roku w szpitalu, w obecności E. R., M. B. (1) otrzymała od ojca J. K. (1) kwotę 20000 zł. Przy wręczeniu tej kwoty J. K. (1) powiedział, że jest to spłata z gospodarstwa, którą może przeznaczyć na zakup np. mebli i chciał aby to było napisane w pisemnym oświadczeniu. Powódka M. B. (1) nie zgodziła się z tym, porozrzuciła pieniądze i podpisała tylko oświadczenie o otrzymaniu kwoty 20000 złotych. E. R. pozbięrała pieniądze i wręczyła je powódce. Nadto E. R. przyniosła J. K. (1) do szpitala 1000 złotych, gdyż przypuszczał, że te pieniądze będą mu potrzebne. Ostatecznie nie były mu one potrzebne i oddał jej te pieniądze. W dniu 4 sierpnia 2011 roku E. R. i syn zameldowali się na pobyt stały w dotychczasowym miejscu zamieszkania – w miejscowości (...). E. R. prowadziła gospodarstwo rolne jako dzierżawca. W dniu 6 sierpnia 2011 roku E. R. sprzedała zboże za kwotę 5233,37 złotych. Pieniądze wpłynęły na wspólne konto E. R. i J. K. (1). W dniu 6 sierpnia 2011 roku M. B. (1) kupiła pralkę za kwotę 1057,99 złotych. Pralka została zawieszona do domu J. K. (1). J. K. (1) zmarł w dniu 15 września 2011 roku. W zakładzie (...) zapłaciła gotówką za trumnę, tabliczkę i eksportację. Faktura na kwotę 2494,80 złotych została wystawiona na M. B. (1). M. B. (1) powiedziała, że E. R. nie jest żoną zmarłego J. K. (1) i mogą być problemy z otrzymaniem zasiłku pogrzebowego. W kościele ofiarę za pogrzeb i pochówek zmarłego złożyła E. R.. M. B. (1) otrzymała zasiłek pogrzebowy w kwocie 4000 złotych. Posiłek dla uczestników pogrzebu kosztował 2300 złotych. Faktura została wystawiona na M. B. (1). Ponadto M. B. (1) zakupiła kwiaty na pogrzeb za kwotę 305,56 złotych. M. B. (1) pozostaje w konkubinacie z W. Ł. (1). W dniu 20 września 2011 roku W. Ł. (1) wpłacił zaliczkę na kocioł w kwocie 3000 złotych. W dniu 15 października

2011 roku M. B. (1) zakupiła kocioł wszystkichopalny z rusztem wodnym za kwotę 3950 złotych. Piec został zamontowany w domu J. K. (1). Po śmierci J. K. (1) E. R. wypłaciła z konta bankowego pieniądze za zboże i zapłaciła M. B. (1) za pralkę i piec. W. Ł. (1) prowadzi działalność gospodarczą P.H.U. (...). W dniu 30 września 2011 roku W. Ł. (1) wystawił na rzecz M. B. (1) fakturę na kwotę 2.300 zł za montaż 4 kamer. Kamery zostały montowane przez W. Ł. (2) na terenie gospodarstwa ojca powódek J. K. (1). Po śmierci J. K. (1) E. R. nie chciała kamer w gospodarstwie i (...) zdemontował je, a następnie przekazał M. B. (1). W dniu 6 października 2011 roku A. K. wniosła do Sądu Rejonowego w Kutnie wniosek o stwierdzenie, iż spadek po J. K. (1) nabyły na podstawie ustawy dzieci A. K., M. B. (1) i J. K. (1) oraz zabezpieczenie spadku po zmarłym J. K. (1) poprzez spisanie i oddanie pod dozór majątku ruchomego wchodzącego w skład masy spadkowej, znajdującego się na terenie nieruchomości położonej w miejscowości R., gmina O.. Postanowieniem z dnia 28 października 2011 roku Sąd Rejonowy w Kutnie zabezpieczył spadek po J. K. (1) przez spisanie i oddanie pod dozór majątku ruchomego znajdującego się na terenie nieruchomości położonej w miejscowości (...). W dniu 15 listopada 2011 roku Komornik Sądowy przy Sądzie Rejonowym w Kutnie dokonał zajęcia ruchomości, których wartość rynkową biegły sądowy określił na kwotę 320092 złotych. W dniu 15 grudnia 2011 roku E. R. złożyła skargę na czynności komornika zarzucając, iż objął spisem ruchomości stanowiące jej własność (plony, lodówko-zamrażarkę, zamrażarkę, meble, rozrzutnik, siewnik i plug), jednakże postanowieniem Sądu Rejonowego w Kutnie z dnia 20 lutego 2012 roku skarga została odrzucona jako wniesiona po terminie. Postanowieniem z dnia 3 lutego 2015 roku Sąd Rejonowy w Kutnie stwierdził, że spadek po J. K. (1) na podstawie testamentu holograficznego, otwartego i ogłoszonego przed Sądem Rejonowym w Kutnie dnia 28 października 2011 roku w sprawie I Ns 701/11 nabył syn J. K. (1) w całości z dobrodziejstwem inwentarza, tak w ogólności jak i w odniesieniu do dziedziczenia gospodarstwa rolnego. Pismem z dnia 27 lutego 2015 roku powódki wezwały przedstawiciela ustawowego małoletniego pozwanego J. K. (1) do zapłaty zachowku po 300000 złotych dla każdej z nich, płatnego w terminie 14 dni. Nieruchomość rolna, której właścicielem był J. K. (1), składa się z siedmiu działek ewidencyjnych. Działki o numerach ewidencyjnych (...) tworzą jeden kompleks rolny. Także działki o numerach ewidencyjnych (...) tworzą jeden kompleks rolny. Działka o numerze ewidencyjnym (...) jest działką nie zabudowaną. Razem z działkami (...) tworzy prostokąt i korzystne warunki do uprawy sprzętem mechanicznym. Średnia długość działki wynosi około 377 m, a szerokość wynosi około 130 m. Wykazane w wypisie z Rejestru Gruntów łąki są użytkowane jako grunty orne. Według Wypisu z Rejestru Gruntów ma następujące rodzaje użytków i klasy bonitacyjne gruntu: Ł.-III -0,41 ha Grunt orny – III a – 2,39 ha Grunt orny – III b – 1,44 ha R. – 0,03 ha. Łączna powierzchnia działki wynosi 4,27 ha. Działka o numerze ewidencyjnym (...) jest nie zabudowana. Razem z działkami (...) tworzy prostokąt i korzystne warunki do uprawy sprzętem mechanicznym. Działka jest położona w północno-wschodniej części kompleksu działek. Działka ma nieforemny kształt. Według Wypisu z Rejestru Gruntów ma następujące rodzaje klasy bonitacyjne gruntu: Grunt orny – III b – 0,48 ha. Łączna powierzchnia działki wynosi 0,48 ha. Działka o numerze ewidencyjnym (...) jest nie zabudowana. Razem z działkami (...) tworzy prostokąt i korzystne warunki do uprawy sprzętem mechanicznym. Działka jest położona w północnej części kompleksu działek. Powierzchnia działki to pozostałość po dawnej zabudowie siedliska gospodarstwa. Według Wypisu z Rejestru Gruntów ma następujące rodzaje użytków i klasy bonitacyjne gruntu: Grunt orny zabudowany – III b – 0,11 ha . Łączna powierzchnia działki wynosi 0,11 ha. Działka o numerze ewidencyjnym (...) jest nie zabudowana. Działka jest położona na północ od zabudowanej działki nr (...). Kształt działki to nieforemny trapez. Podstawa trapezu jest z zachodniej strony o długości około 230 m, a wysokość trapezu wynosi około 125 m. Według Wypisu z Rejestru Gruntów ma następujące rodzaje użytków i klasy bonitacyjne gruntu: Grunt orny – III a – 1,56 ha Grunt orny - IVa – 0,45 ha Grunt orny – V – 0,17 ha. Łączna powierzchnia działki wynosi 2,18 ha. Działka o numerze ewidencyjnym (...) jest zabudowana. Działka jest położona na południe od nie zabudowanej działki nr (...). Kształt działki to prostokąt. W północnej części działki są usytuowane zabudowania gospodarstwa rolnego. Powierzchnia działki zajęta przez zabudowania w rzeczywistości wynosi 0,40 ha. Średnia długość działki wynosi około 368 m a średnia szerokość działki wynosi około 127 m. Według Wypisu z Rejestru Gruntów ma następujące rodzaje użytków i klasy bonitacyjne gruntu: Grunt orny zabudowany – 0,16 ha Grunt orny – III a – 2,35 ha Grunt orny-IIIb-1,48ha Grunt orny – IV a – 0,33 ha Grunt orny, sady – III b – 0,23 ha. Łączna powierzchnia działki wynosi 4,55 ha. Działka o numerze ewidencyjnym (...) jest nie zabudowana. Działka jest położona na północny-wschód od nie zabudowanej działki nr (...). Kształt działki to prostokąt. Średnia długość działki to około 408 m a średnia szerokość działki wynosi około 20 m. Według Wypisu z Rejestru Gruntów ma następujące rodzaje użytków i klasy bonitacyjne gruntu: Grunt orny – III a – 0,2486 ha Grunt orny – IVa-0,3025ha Grunt orny – IV b – 0,2497ha. Łączna powierzchnia działki wynosi 0,8008 ha.

Działka o numerze ewidencyjnym (...) to działka niezabudowana. Działka jest położona na północny-wschód od nie zabudowanej działki nr (...). Kształt działki to prostokąt. Średnia długość działki to około 218 m a średnia szerokość działki wynosi około 20 m. Według Wypisu z Rejestru Gruntów ma następujące rodzaje użytków i klasy bonitacyjne gruntu: Grunt orny - III a – 0,1541 ha Grunt orny- III b – 0,2606 ha. Łączna powierzchnia działki wynosi 0,4147 ha. Ogólna powierzchnia gospodarstwa rolnego składająca się z siedmiu działek wynosi 12,8055 ha. Powierzchnia gruntu zajęta przez budynki na działce nr (...) wynosi około 0,40 ha.

Budynki w gospodarstwie są zlokalizowane na działce nr (...). Są to następujące budynki:

- budynek mieszkalny o powierzchni zabudowy – 110,50 m²;
- budynek stodoły o powierzchni zabudowy – 276,80 m²
- budynek obory o powierzchni zabudowy – 185,30 m²;
- budynek garaży o powierzchni zabudowy – 116,60 m²;
- budynek garażu stalowego o powierzchni zabudowy – 270,50 m² .

Łączna powierzchnia zabudowy wszystkich budynków w gospodarstwie wynosi 959,70 m². Powierzchnia zabudowy budynku mieszkalnego stanowi 11,5% powierzchni zabudowy wszystkich budynków gospodarstwa rolnego. Wartość nieruchomości zabudowanej według stanu na dzień 15 września 2011 roku przedstawia się następująco:

Działka Nr (...) o powierzchni 4,27 ha o wartości 231700 złotych.

Działka Nr (...) o powierzchni 0,48 ha o wartości 25300 złotych.

Działka Nr (...) o powierzchni 0,11 ha o wartości 5700 złotych.

Działka Nr (...) o powierzchni 2,18 ha o wartości 128000 złotych.

Działka Nr (...) o powierzchni 4,15 ha o wartości 243700 złotych.

Działka Nr (...) o powierzchni 0,8008 ha o wartości 44800 złotych.

Działka Nr (...) o powierzchni 0,4147 ha o wartości 24400 złotych.

Budynków gospodarstwa rolnego wraz z częścią działki nr (...) o powierzchni 0,40 ha o wartości 270. 700 zł.

Przy określeniu wartości rynkowej 1m² powierzchni zabudowy budynków i budowli przyjęto cenę średnią z analizowanych porównawczo 12 transakcji z gminy O. i B. pomnożoną przez współczynnik korygujący i współczynnik ekspercki. W przyjętych do porównań budynków gospodarstwa rolnego udział powierzchni budynku mieszkalnego w jednym przypadku wynosił 18%, w czterech przypadkach wynosił 21%, w czterech przypadkach wynosił 22 – 36%, w trzech przypadkach wynosił powyżej 36%. Zwiększony udział powierzchni budynku mieszkalnego w obiektach przyjętych do porównań z pewnością miał wpływ na wartość sprzedawanych zabudowań.

Łączna wartość nieruchomości wynosi 974300 złotych.

Wartość rynkowa ruchomości wymienionych w pod poz. 1-314 w spisie majątku ruchomego w sprawie KM 2208/11 Komornika Sądowego przy Sądzie Rejonowym w Kutnie wg stanu ruchomości na chwilę otwarcia spadku to jest 15 września 2011 roku oraz cen obecnych wynosi 245700 złotych.

Ruchomości takie jak: siewnik POZNANIAK /poz. 280/, pług czteroskibowy /poz. 76/ i rozrzutnik obornika jednoosiowy /poz. 83 lub 112/, chłodziarko-zamrażarka I. /poz. 286/, zamrażarka (...) /poz. 312/ oraz plony (poz.183,184,185,196,197, kopce ziemniaków) - są wyłączną własnością E. R.. Wartość ciągnika (...) F. wynosi 19642 zł, wartość ciągnika URSUS wynosi 33000 złotych. Łączna wartość ruchomości podlegająca obniżeniu wynosi 33078 złotych.

Powódka A. K. ma 44 lata. Powódka leczy się na depresję i nerwicę, zażywa leki psychiatryczne, cierpi na bezsenność. Mieszka w lokalu komunalnym z matką i synem w wieku 16 lat (uczniem I klasy technikum), którego samotnie wychowuje i który pozostaje na jej wyłącznym utrzymaniu (ojciec syna mieszka za granicą i syn nie otrzymuje alimentów). Powódka utrzymuje się ze świadczeń otrzymywanych z MOPS: zasiłku rodzinnego dla samotnej matki w kwocie 314 złotych oraz świadczenia wychowawczego. Ponadto pracowała dorywczo jako opiekunka osób starszych. Obecnie od roku nie pracuje z powodu stanu zdrowia. Pomaga jej finansowo matka, która utrzymuje się z emerytury w kwocie 1000 złotych. Powódka nie ma zadłużenia. Oplata czynszu za mieszkanie wraz z mediami wynosi około 800 złotych.

Powódka M. B. (1) ma 47 lat, pracuje w aptece jako technik farmacji i otrzymuje wynagrodzenie w kwocie 2359 złotych. Jest rozwódką, mieszka we własnościowym mieszkaniu w blokach, które zakupiła wspólnie z byłym mężem. Obecnie trwa postępowanie o podział ich majątku. Powódka mieszka z 24 letnią córką – studentką (...) w K., która w czasie studiów mieszka w akademiku (opłata 480 złotych miesięcznie) i utrzymuje się z alimentów w kwocie 1000 złotych (ostatnio ojciec nie płaci alimentów). Koszt utrzymania mieszkania wraz z mediami wynosi 650 złotych. Powódka ma zadłużenie w spółdzielni mieszkaniowej (2400 złotych) oraz u właścicieli apteki (15000 złotych), którzy w czasie studiów córki przekazują jej 500 złotych miesięcznie tytułem pożyczki.

Pozwany J. K. (1) ma 16 lat, jest uczniem technikum weterynaryjnego. W czasie zajęć szkolnych mieszka w internacie, a poza tym mieszka z matką w gospodarstwie zmarłego ojca J. K. (1). Matka pozwanego utrzymuje się z gospodarstwa rolnego – sama uprawia rzepak, pszenicę, jęczmień. W 2016 roku uzyskała dochód w kwocie 18000 złotych oraz otrzymała dopłaty unijne w kwocie 11400 złotych. E. R. opiekuje się starszym mężczyzną, który od 30 lat mieszka w gospodarstwie, a w przeszłości pomagał w pracach gospodarskich. Otrzymuje on rentę w kwocie 1060 złotych, którą przekazuje E. R. na utrzymanie i leki. Matka pozwanego opłaca mu internat (200 złotych). Koszt jego utrzymania wynosi 500 złotych. Pozwany otrzymuje rentę po ojcu w kwocie 860 złotych.

Powództwo A. K. i M. B. (1) zostało przez Sąd Okręgowy uznane za zasadne jednak kwotowo było zawyżone.

Podstawą prawną roszczeń powódek był przepis art. 991 § 1 k.c. Prawo spadkowe zapewnia członkom najbliższej rodziny spadkodawcy, zaliczonym do kręgu uprawnionych do zachowku, uzyskanie określonej korzyści ze spadku niezależnie od woli spadkodawcy, tj. choćby spadkodawca pozbawił ich tej korzyści przez rozrządzenia testamentowe lub dokonane darowizny.

Z poczynionych ustaleń faktycznych wynika, iż J. K. (1) zmarł w dniu 15 września 2011 roku. A. K. i M. B. (1) są zstępni J. K. (1) – są jego córkami. W przypadku, gdyby J. K. (1) nie sporządził testamentu dziedziczyłyby one po nim jako spadkobiercy ustawowi razem z synem – pozwanym J. K. (1) po 1/3 części każde z nich. Wynika to wprost z przepisu art. 931 § 1 k.c. Z uwagi, zaś na to, że pozwany J. K. (1) zgodnie z wolą zmarłego J. K. (1) nabył po nim spadek

na podstawie testamentu, pozostali spadkobiercy ustawowi – córki A. K. i M. B. (1) mają roszczenie w stosunku do pozwanego o wypłatę zachowku.

Pierwszą czynnością podejmowaną w celu obliczenia zachowku jest ustalenie wartości spadku. Chodzi o czystą wartość spadku. Punktem odniesienia przy obliczaniu stanu czynnego spadku dla potrzeb obliczenia wysokości należnego zachowku może być jedynie chwila otwarcia spadku będąca chwilą śmierci spadkodawcy co wynikało z treści art. 922 § 1 k.c. oraz art. 924 k.c., a także art. 925 k.c.

Sąd Okręgowy wziął pod uwagę przy obliczaniu zachowków należnych powódkom, że strony zgodnie wskazały, iż w skład spadku po J. K. (1) wchodziły nieruchomości oraz ruchomości. Pomiędzy stronami istniał spór co do wartości spadku i w związku z tym były przeprowadzone dowody z opinii biegłych z zakresu wyceny nieruchomości i wyceny ruchomości. Ostatecznie niewątpliwa i zgodna dla stron okazała się wartość ruchomości. Po sporządzeniu opinii w zakresie wyceny ruchomości na kwotę 245700 zł strony dokonały jednak odliczeń na kwotę 33078 zł i ustaliły wartość ruchomości na kwotę 212622 złotych. Natomiast wartość nieruchomości wyniosła 974300 złotych. Sąd I instancji ustalił ją w oparciu o opinię biegłego z zakresu rolnictwa i szacunku nieruchomości rolnych uznając, że opinia ta jest jasna, logiczna i wyczerpująca. Sąd Okręgowy miał na uwadze również to, że została uzupełniona przez biegłego w zakresie sposobu wyliczeń wartości zabudowań, co było kwestionowane przez stronę powodową. Ze stanowiska końcowego zajętego przez pełnomocnika powódek na rozprawie w dniu 22 listopada 2017 roku wynika, że powódki ostatecznie przyjęły wartość nieruchomości na kwotę 974300 złotych. Mając na uwadze powyższe należało przyjąć, że wartość spadku, w skład którego wchodziły nieruchomości i ruchomości wyniosła łącznie 1186922 złotych.

Udział spadkowy jaki przypadałby powódkom A. K. i M. B. (1) w przypadku dziedziczenia ustawowego razem z pozwanym J. K. (1) wynosi 1/3 co wynika z art. 931 § 1 k.c. dziedziczyłyby one w częściach równych.

Natomiast zgodnie z przepisem art. 991 § 1 k.c. powódkom jako należny zachówek przysługiwała połowa wartości udziału, jaki przypadłby powódkom przy dziedziczeniu ustawowym. Oznacza to, że każdej z powódek przysługiwał zachówek w wysokości 197820,25 złotych.

Sąd Okręgowy wskazał, że pozwany kwestionował roszczenie zachowku dochodzone przez powódkę M. B. (1). Pozwany wskazywał bowiem, że powódka otrzymała dwie pieniężne darowizny od zmarłego ojca, które wyczerpują zachówek i w związku z tym powództwo winno ulec oddaleniu. Powódka zaś twierdziła, że pierwsza darowizna była fikcyjna i nie otrzymała żadnych pieniędzy, a druga nie stanowiła darowizny, gdyż była jej przekazana przez ojca zgodnie z jego poleceniem na jego leczenie, bieżące wydatki oraz zakupy sprzętu i urządzeń do jego domu i została w całości spożytkowana na te cele, a ponadto na pogrzeb ojca.

Rozważając zaliczenie darowizny na zachówek Sąd Okręgowy odwołał się do treści art. 996 k.c., także art. 1000 § 1 zdanie 2 k.c. Sąd I instancji przy pojęciu darowizny wskazał na treść art. 993 k.c. oraz na treść art. 888 k.c. Następnie stwierdził, że spór co do tego, czy dokonane przez spadkodawcę świadczenie ma charakter darowizny, czy też świadczenia wzajemnego, rozstrzyga samodzielnie sąd rozpoznający sprawę o zachówek.

Sąd I instancji stwierdził, że z ustalonego stanu faktycznego wynika, że oświadczenie J. K. (1) z dnia 5 października 1995 roku o darowaniu córce M. B. (1) kwoty 6000 złotych na kupno mieszkania było sporządzone jedynie dla potrzeb rozliczenia z urzędem skarbowym i powódka nie otrzymała faktycznie tych pieniędzy. To oświadczenie zostało włączone do materiału dowodowego, ale wobec przeciwnych twierdzeń stron co do przekazania powódce kwoty 6000 złotych należało dokonać oceny także pozostałego materiału dowodowego. Za przyjęciem tego, że powódka nie otrzymała darowizny przemawiały zeznania świadków M. B. (3) i M. J., którzy również składali na piśmie podobne oświadczenia o darowiznie. Świadkowie zgodnie twierdzili, że pomimo złożonych oświadczeń nie przekazali powódce ani jej mężowi żadnych pieniędzy. Oświadczenia te były przedstawione do urzędu skarbowego, co zostało potwierdzone w protokole (k. 108-109). Nadto świadek M. B. (3) zeznała, że zmarły J. K. (1) powiedział jej o tym, że napisał oświadczenie o darowaniu pieniędzy córce, ale jej ich nie przekazał. Wobec powyższego na podstawie

zgromadzonego materiału dowodowego należało uznać, że powódka M. B. (1) nie otrzymała w 1995 roku darowizny kwoty 6000 złotych.

Odnosząc się zaś do przekazania powódce kwoty 20000 złotych w dniu 3 sierpnia 2011 roku wskazać należy, że również pisemne oświadczenie dotyczące tego przekazania zostało załączone do akt. Ocena tej okoliczności w świetle wiarygodnego materiału dowodowego, zwłaszcza zeznań E. R. nakazuje uznać, iż była to darowizna. Kwota ta miała stanowić dla powódki M. B. (1) spłatę z gospodarstwa. Wskazać przy tym należy, że J. K. (1) w czasie pobytu w szpitalu, spodziewając się śmierci, dokonał rozporządzenia swoim majątkiem - napisał testament, w którym do dziedziczenia powołał małoletniego syna - pozwanego J. K. (1). W tych okolicznościach przekazanie pieniędzy w kwocie 20000 złotych dla córki M. B. (1) należało uznać jako darowiznę – spłatę z majątku. Twierdzenia powódki o przeznaczeniu tych pieniędzy na cele wskazywane przez nią w toku tego postępowania zostały uznane za niewiarygodne. W związku z tym przy obliczaniu zachowku dla powódki M. B. (1) należało go pomniejszyć o dokonaną darowiznę pieniężną w kwocie 20000 złotych. Dokonana darowizna nie wyczerpała jednak należnego zachowku i dlatego roszczenie powódki o zachówek jest zasadne.

Uwzględniając zatem powyższe Sąd Okręgowy zasądził od J. K. (1) na rzecz A. K. kwotę 197820 złotych tytułem zachowku (1/6 z 1186922 złotych) oraz na rzecz M. B. (1) kwotę 177820 złotych tytułem zachowku (1/6 z 1.186,922 złotych - darowizna 20000 złotych). W pozostałym zakresie powództwo jako nieuzasadnione należało oddalić. Niemożliwe było rozważanie podniesionego przez pełnomocnika pozwanego zarzutu oceny roszczenia zachowku w świetle art. 5 k.c. i obniżenie wysokości zachowku, bowiem został on zgłoszony dopiero w głosie do protokołu z dnia 22 listopada 2017 roku, po zamknięciu rozprawy.

Z uwagi na fakt, że wyrok w przedmiocie należnych powódkom zachowków ma charakter kształtującego. Sąd I instancji w orzeczeniu wskazuje jego wysokość według cen z daty orzekania i dopiero w dacie orzekania roszczenie o zachówek staje się wymagalne. Innymi słowy roszczenie o zachówek staje się wymagalne z chwilą określenia przez sąd jego wysokości według cen z daty orzekania o nim i dopiero z tą datą staje się możliwe naliczanie odsetek za opóźnienie.

Sąd Okręgowy nie zasądził odsetek od zasądzonych świadczeń, gdyż uwzględnił wniosek pozwanego o rozłożenie na raty zasądzonych zachowków. Regulacja z art. 320 k.p.c. ma obok charakteru proceduralnego, również cechy normy materialnoprawnej, uprawnia on bowiem sąd do modyfikowania treści łączącego strony stosunku zobowiązaniowego. W wyniku tego wyroku zmienia się sposób i termin spełnienia świadczenia; obowiązek jednorazowego uiszczenia całego świadczenia zostaje zastąpiony obowiązkiem zapłaty poszczególnych rat w kolejno przypadających terminach. Wyrok sądu w części orzekającej o rozłożeniu zasądzonego świadczenia na raty ma więc charakter konstytutywny. Wskutek rozłożenia zasądzonego świadczenia na raty terminy spłaty ratałnych świadczeń są od tej chwili inne, późniejsze. Leżące zatem u podstaw odsetek zdarzenia w postaci opóźnienia lub zwłoki przestają z mocy konstytutywnego wyroku istnieć co do ratałnych świadczeń w okresie od daty wyroku do daty płatności poszczególnych rat.

Odnosząc się do art. 320 k.p.c. Sąd Okręgowy uznał, że odsetki ustawowe za opóźnienie należne powódkom zostały zasądzone w razie uchybienia terminu płatności którejkolwiek raty.

W niniejszej sprawie Sąd I instancji uznał, że w sytuacji pozwanego - małoletniego J. K. (1), zachodzi szczególnie uzasadniony przypadek, który pozwala zastosować normę z art. 320 k.p.c. Ze sprawy wynika bowiem, że ze względu na to, że jest on małoletni - ma 16 lat, jest uczniem, utrzymuje się z renty po ojcu, odziedziczył gospodarstwo - niezwłoczne lub jednorazowe spełnienie świadczeń na rzecz powódek byłoby znacznie utrudnione czy też nawet narażałoby jego i matkę na niepowetowaną szkodę.

Pozwany wnioskował o rozłożenie świadczeń na raty przez 10 lat, po uzyskaniu przez niego pełnoletności, co nie mogło być uznane za zasadne, bowiem uwzględniałoby jedynie sytuację majątkową pozwanego i prowadziło do pokrzywdzenia powódek. Ochrona, jaką zapewnia pozwanemu dłużnikowi art. 320 k.p.c. nie może być jednak stawiana ponad ochronę wierzyciela w procesie cywilnym i wymaga uwzględnienia wszelkich okoliczności sprawy, w tym uzasadnionego podmiotu inicjującego proces. W rozpoznawanej sprawie należało, zatem uwzględnić także

interesy powódek - A. K. nie ma stałych dochodów, utrzymuje się z zasiłków, ma na utrzymaniu syna, zaś M. B. (1) ma zadłużenia w spółdzielni oraz u swojego pracodawcy, utrzymuje studiującą córkę. Pomimo, że pozwany jest małoletni i dopiero za dwa lata uzyska pełnoletność, to nie ma przeszkód, aby swój obowiązek zapłaty zachowku zrealizował wcześniej w sposób ratalny. Jest on właścicielem gospodarstwa, które składa się z kilku niezabudowanych działek i możliwa jest ich sprzedaż, po wystąpieniu do sądu przez jego matkę, jako przedstawiciela ustawowego, o wyrażenie zgody na dokonanie takich czynności. Wartości tych działek – zgodnie z opinią biegłego - wskazują, że możliwe będzie uzyskanie kwot odpowiadających zasądzonym należnościom z tytułu zachowku. W ten sposób pozwany, poprzez rozłożenie świadczenia na raty w odpowiednim czasie, będzie miał możliwość dysponowania odpowiednimi środkami pieniężnymi na spłatę rat. Jednocześnie sprzedaż działek nie wpłynie negatywnie na jego sytuację życiową – nie pozbawi pozwanego gospodarstwa wraz z zabudowaniami, stanowiącego obecnie jego centrum życiowe, z którym być może będzie wiązał dalszą swoją przyszłość i plany zawodowe. Wobec powyższego Sąd Okręgowy rozłożył należności na trzy raty - pierwsza w terminie 6 miesięcy od uprawomocnienia się wyroku, druga w terminie 1 roku od uprawomocnienia się wyroku, a trzecia w terminie 3 lat od uprawomocnienia się wyroku. W ocenie Sądu Okręgowego terminy powyższych rat uwzględniają sytuację małoletniego pozwanego i jednocześnie interes powódek. Sąd I instancji nie dokonał równomiernego podziału należności na raty tj. odpowiednio po 65.940 zł i 59.273 zł. Uznał, że we właściwym w tej sprawie, przy uwzględnieniu sytuacji obu stron, w tym gorszej sytuacji majątkowej powódki A. K. i przewidywanego czasu trwania procesu sprzedaży działek przez matkę pozwanego, a następnie samego pozwanego, który uzyska już pełnoletność będzie rozłożenie należności w następujący sposób:

- należność zasądzona na rzecz powódki A. K. - pierwsza rata w kwocie 60000 złotych, druga rata w kwocie 57820 złotych i trzecia rata w kwocie 80000 złotych.

-należność zasądzona na rzecz powódki M. B. (1)- pierwsza rata i druga rata w kwocie po 50000 złotych i trzecia rata w kwocie 77820 złotych.

Na podstawie art. 102 k.p.c. Sąd Okręgowy uznał, że nie obciąży pozwanego kosztami poniesionymi przez powódki. Zasada słuszności wyrażona w art. 102 k.p.c. przewiduje wyjątek od zasady odpowiedzialności za wynik procesu. Zgodnie z treścią powyższego przepisu w wypadkach szczególnie uzasadnionych może zasądzić od strony przegrywającej tylko część kosztów albo nie obciążać jej w ogóle kosztami. Dopuszczalność zastosowania normy wynikającej z art. 102 k.p.c. sąd powinien ocenić, biorąc pod uwagę okoliczności, które by uzasadniały odstępstwo od podstawowych zasad decydujących o rozstrzygnięciu w przedmiocie zwrotu kosztów procesu. Na podstawie całokształtu okoliczności przedmiotowej sprawy, a w szczególności mając na uwadze charakter tej sprawy oraz sytuację życiową małoletniego pozwanego, który jest uczniem, utrzymuje się z renty i pozostaje na utrzymaniu matki, przy uwzględnieniu zasad współżycia społecznego – nie obciążono pozwanego kosztami procesu poniesionymi przez powódki.

Na podstawie art. 113 ust. 4 ustawy o kosztach sądowych w sprawach cywilnych Sąd Okręgowy odstąpił od obciążania stron nieuiszczonymi kosztami sądowymi mając na uwadze powyższą sytuację pozwanego oraz sytuację majątkową i zdrowotną powódek.

Apelację od powyższego wyroku wniósł pozwany zaskarżając go w zakresie punktu I podpunktu 1 i punktu II podpunktu 1 zarzucając:

- niezastosowanie art. 5 k.c.;

oraz zaskarżył wyrok w zakresie punktu I podpunktu 3 oraz punkt II podpunkt 3 i zarzucił:

- błąd w ustaleniach faktycznych mających wpływ na treść wydanego orzeczenia poprzez niedostrzeżenie w wystarczającym zakresie, iż pozwany jest małoletni i określenie terminu zapłaty pierwszej raty na 6 miesięcy od daty uprawomocnienia się orzeczenia, a więc na czas niepełnoletności pozwanego.

W konkluzji pozwany wniósł o zmianę zaskarżonego wyroku:

1. poprzez obniżenie w stosunku do każdej z powódek zasądzonych kwot o kwotę 50 000 złotych, tj. odpowiednio w stosunku do A. K. do kwoty 147820 złotych oraz M. B. (1) do kwoty 127820 złotych;

2. zmianę wysokości i terminów zasądzonych rat w następujący sposób:

a. w stosunku do A. K. - I rata w wysokości 47820 złotych płatna w terminie 6 miesięcy od dnia 27.06.2019 roku, II rata w wysokości 50000 złotych w terminie 1 roku od tego dnia i trzecia w wysokości 50000 zł w terminie 3 lat od tej daty;

b. w stosunku do M. B. (1) I rata w wysokości 27820 złotych płatna w terminie 6 miesięcy od dnia 27.06.2019 roku, II rata w wysokości 50000 złotych w terminie 1 roku od tego dnia i trzecia w wysokości 50000 złotych w terminie 3 lat od tej daty,

Wniósł również o zasądzenie na rzecz pozwanego ewentualnych kosztów postępowania apelacyjnego oraz kosztów zastępstwa procesowego oraz o zwolnienie pozwanego od kosztów apelacji.

W odpowiedzi na apelację powódki wniosły o oddalenie apelacji oraz o zasądzenie od pozwanego na rzecz powódek kosztów zastępstwa procesowego za II instancję według norm przepisanych.

Sąd Apelacyjny zważył co, następuje:

Sąd Apelacyjny podziela w całości ustalenia faktyczne Sądu Okręgowego dokonane w niniejszej sprawie. Tym samym ustalone okoliczności stają się również ustaleniami sądu odwoławczego przez co nie zachodzi konieczność ich powtarzania (postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 7 września 2016 roku sygn. akt V CSK 702/15 niepubl. LEX nr 2109483).

Apelacja nie zasługuje na uwzględnienie.

Wbrew odmiennemu zapatrywaniu skarżącego w okolicznościach rozpoznawanej sprawy nie ma podstaw do zastosowania art. 5 k.c.

Celem zachowku jest ochrona interesów majątkowych najbliższych członków rodziny przez zapewnienie im, niezależnie od woli spadkodawcy, a nawet wbrew jego woli, roszczenia pieniężnego odpowiadającego określönemu w art. 991 § 1 k.c. ułamkowi wartości udziału w spadku, który by im przypadał przy dziedziczeniu ustawowym, przy czym żaden z przepisów tytułu IV księgi czwartej kodeksu cywilnego nie przewiduje możliwości obniżenia wierzytelności z tytułu zachowku. Jednak judykatura dopuszcza możliwość zastosowania w odniesieniu do niego art. 5 k.c. (por. uchwała Sądu Najwyższego z 19 maja 1981 r., III CZP 18/81, OSNC 1981/12/228). Trzeba jednak każdorazowo wziąć pod uwagę, że zachówek stanowi minimum zagwarantowanego udziału w spadku spadkodawcy ustawowemu i pozbawić tego udziału można na podstawie art. 5 k.c. tylko w sytuacjach wyjątkowych (wyrok SN z 25 stycznia 2001 r., IV CKN 250/00, Lex nr 490432). Już samo bowiem pozbawienie uprawnionego do zachowku korzyści ze spadku w drodze dziedziczenia jest dla niego okolicznością krzywdzącą i dolegliwą, a prawa osób uprawnionych do zachowku służą urzeczywistnianiu obowiązków moralnych, jakie spadkodawca ma wobec najbliższych (por. wyrok Sądu Najwyższego z 7 kwietnia 2004 r., IV CK 215/03, PiP (...)). Z uwagi na charakter zachowku pozbawienie prawa do niego lub obniżenie go na podstawie art. 5 k.c. powinno sankcjonować wyłącznie rażące przypadki naruszenia tego prawa (wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 7 kwietnia 2017 r. - I ACa 931/16).

Podkreślić również należy, że o nadużyciu prawa przez żądanie zapłaty zachowku decydować mogą jedynie okoliczności istniejące w płaszczyźnie uprawniony - spadkobierca. Nie można bowiem zapominać, iż wyłączenia prawa do zachowku, z uwagi na niewłaściwe postępowanie w stosunku do spadkodawcy, dokonuje sam spadkodawca w drodze wydziedziczenia. Okoliczności występujące na linii uprawniony - spadkodawca nie są oczywiście pozbawione znaczenia. Powinny jednak co do zasady zostać uwzględnione tylko jako dodatkowe, potęgujące stan sprzeczności z kryteriami nadużycia prawa (por. T. Juszyński, Głosa do wyroku Sądu Najwyższego z 7 kwietnia 2004 r., IV CK 215/03, Państwo i Prawo 2005/6/111).

Odnosząc powyższe uwagi do okoliczności faktycznych rozpoznawanej sprawy nie można podzielić stanowiska skarżącego, że obciążenie pozwanego splatą na rzecz powódek kwotami stanowiącymi odpowiednio 47 i 42 przeciętnych pensji osiąganych w kraju, uzasadnia obniżenie zachowku na podstawie art. 5 k.c. Apelujący nie dostrzega, że wysokość zachowku zależy od wartości spadku, a pozwany jako jedyny spadkobierca odziedziczył majątek znacznej wartości. Nie ma również znaczenia dla oceny żądania powódek w kategoriach nadużycia prawa podmiotowego, nieprzyczynienie się powódek do powstania majątku spadkowego. Zwykle spadkobiercy (zstępni) nie biorą udziału w powstaniu majątku spadkowego, taka jest istota i funkcja prawa spadkowego. Trudno zresztą przyjąć, że pozwany, który w dacie orzekania miał 16 lat, w istotny sposób przyczynił się do powstania majątku spadkowego. Nie można również zarzucać powódkom, że w przeciwieństwie do pozwanego, nie mieszkają w spadkowym gospodarstwie i nie pracują w nim. Powódki w odpowiedzi na apelację słusznie zauważyły, że do rozvodu rodziców również mieszkaly w tym gospodarstwie i pomagały w pracach gospodarskich, a ponadto, inaczej niż małoletni pozwany, już dawno się usamodzielnily i zamieszkały oddzielnie.

Podnieść należy i to, że obie powódki znajdują się w trudnej sytuacji życiowej i materialnej, a powódka A. K. również w trudnej sytuacji zdrowotnej. Z kolei pozwany jest młodym, zdrowym mężczyzną, który na progu dorosłego życia odziedziczył majątek wartości ponad 1 mln zł, co z pewnością zapewni mu dobry start.

W takiej sytuacji żądanie powódek jest zgodne z zasadami sprawiedliwości społecznej i nie stanowi nadużycia prawa podmiotowego.

Nie jest trafny również zarzut błędu w ustaleniach faktycznych.

Sąd I instancji prawidłowo ustalił ilość i sposób płatności rat kwot przyznanych obu powódkom z tytułu zachowku. Zgodnie z orzeczeniem Sądu I instancji pozwany został zobowiązany do zapłacenia pierwszej raty zachowku w terminie 6 miesięcy od daty uprawomocnienia się wyroku, czyli do 11 kwietnia 2019 roku. Pozwany stanie się pełnoletni w dniu 27 czerwca 2019 roku, a więc nie ma potrzeby „przesuwania” płatności pierwszej raty na czas po uzyskaniu przez pozwanego pełnoletności. Warto również zauważyć, że pozew w tej sprawie wpłynął w kwietniu 2015 roku a pierwszej raty zachowku powódki mogą się spodziewać dopiero po czterech latach. Dalsze opóźnianie płatności tej raty zagraża usprawiedliwionym interesom uprawnionych do zachowku.

Z tych względów Sąd Apelacyjny na podstawie art. 385 k.p.c. oddalił apelację orzekając o kosztach postępowania apelacyjnego z mocy art. 98 k.p.c. w związku z art. 391 k.p.c. oraz § 2 pkt. 6 w związku z § 10 ust. 1 pkt 2 Rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z 22 października 2015 roku w sprawie opłat za czynności adwokackie (Dz. U. poz. 1800, zmiana Dz.U. z 2016 roku poz. 1668).